

◀ Jan Zwartendijk met zijn dochter Edith en zoon Jan in 1940.

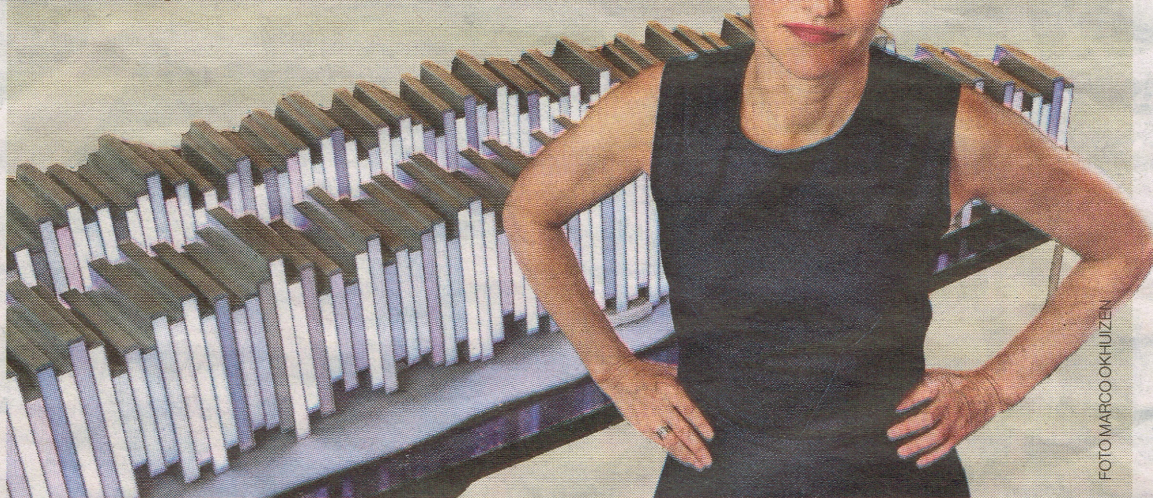
Herdacht in spiraal van licht

Voor de compaan van Jan Zwartendijk, de Japanner Chiune Sugihara, is enige tijd geleden in Japan al een museum opgericht. De Nederlander moest het vooralsnog doen met een bescheiden plaquette in Litouwen en een sober monument met veertien linden in Rotterdam. De 'Engel van

Curaçao' zoals Zwartendijk in Litouwen is gaan heten, krijgt nu ook een kunstwerk in Kaunas. De Nederlandse ambassadeur in Litouwen Bert van der Lingen benaderde de Amsterdamse kunstenaar Giny Vos (foto) met het verhaal van Zwartendijk. Zij was diep onder de indruk van

het feit dat hij 2325 mensen het leven redde. „De impact van die daad is enorm. Al die mensen hebben zich over de wereld verspreid en hebben kinderen gekregen.” Het kunstwerk is een spiraal van lichtstreepjes en

komt te hangen op drie meter hoogte om de stam van de boom die recht tegenover het kantoor van Zwartendijk staat. „Het moest bescheiden zijn, net als Zwartendijk zelf. Die lichtlijnen en kleuren verbeelden de levens van al die mensen die gered zijn.”

FOTOMARCO OKHUIZEN

Het monument is voor ons een bewijs dat je altijd de keuze hebt om het goede te doen

– Rob Zwartendijk, zoon

kon het niet bijhouden.” Op 2 augustus 1940 worden alle ambassades in het geannexeerde Litouwen gesloten. Zwartendijk en Sugihara hebben dan in tien dagen ongeveer 2200 mensen geholpen.

Zwartendijk vertelt alleen zijn vrouw over zijn hulp aan de Joden. „Wij wisten van niets”, zegt zoon Rob. „Zelfs zijn tweelingbroer met wie hij alles deelde, hoorde het pas na de oorlog. De lijst met namen van Joden die hij geholpen had, heeft hij verbrand. Hoe minder mensen het weten, hoe beter, moet hij gedacht hebben.” Edith: „Natuurlijk zagen wij de rijen voor zijn kantoor. Maar als je vader zegt dat het 'gewoon werk' is, geloof je dat als kind.”

Angstige periode

Zwartendijk heeft er destijds bovendien weinig vertrouwen in dat het de Joden lukt om te ontsnappen. Ook de Russen moeten namelijk toestemming geven om met de Transsiberië Express door het land te reizen en waarom zouden ze meewerken? Om, nog steeds, onduidelijke redenen stemmen de Russen toch toe, maar dat nieuws zal Zwartendijk nooit bereiken. „Later hebben we begrepen dat mijn vader erg verbaasd was dat zijn truc met de paspoorten nooit is ontdekt door de Russen en Duitsers. Het moet voor hem een angstige periode zijn geweest, want als het ontdekt was, waren wij er nu niet meer geweest.”

Na het sluiten van de ambassade heeft het gezin Zwartendijk geen reden meer om in Litouwen te blijven. Ook het werk in het Philips-verkoopkantoor ligt stil. Toch duurt het nog tot oktober voordat het gezin de benodigde papieren heeft om het land te verlaten. Ze strijken neer in de Eindhovense

Goorstraat. Uitgerekend naast een huis vol Duitsers. „Ik heb warme herinneringen aan Eindhoven, maar voor onze ouders moet het een spannende tijd geweest zijn”, vertelt Edith.

Na de oorlog krijgt Zwartendijk een functie in Griekenland. Alleen zijn vrouw en jongste zoon Rob verhuizen mee. De dreiging van de Duitsers is weg, maar over zijn daden in Litouwen blijft Zwartendijk zwijgen. Ook als een Amerikaanse krant er in de jaren 60 over schrijft en de *Leeuwarder Courant* dit overneemt. „Hij wuifde alles weg”, vertelt Rob. „Het was niet bijzonder”, zei hij dan. „Ik deed gewoon wat iedereen zou hebben gedaan”. Het enige dat hij wilde weten is hoeveel mensen daadwerkelijk ontkomen waren.”

Lijst namen

Onder meer in Israël wordt onderzoek gedaan naar de overlevenden. Voor Zwartendijk komt het antwoord net te laat. Hij overlijdt op 14 september 1976 en een dag later brengt de post een lijst met 2132 namen van mensen die in 1940 succesvol gevlucht zijn. Spijtig, volgens zoon Rob. „Hij had dat graag willen weten.”

Het totale aantal Joden dat met de visa heeft kunnen ontsnappen ligt mogelijk nog veel hoger, vertelt Rob. „Op één visum kon een heel gezin reizen. Ook zijn er verhalen van mensen die, als ze eenmaal ontkomen waren, het visum uitknipten en naar achterblijvers in Litouwen stuurden.”

De erkenning voor Zwartendijks moed blijft vreemd genoeg nog jaren uit. Pas in 1997 krijgt hij postuum de Israëlische Yad Vashem-onderscheiding. In zijn geboortestad Rotterdam krijgt hij dat jaar ook een monument en vandaag dus ook een in Kaunas. Tegenover zijn oude kantoor, waar tegenwoordig een boekwinkel zit.

Na het overlijden van hun vader kwamen er volgens Rob steeds meer verhalen los. „Mensen die het overleefd hadden, of hun kinderen, hadden blijkbaar toch de behoefte om hem daarvoor te bedanken. We kwamen ze tegen op bijeenkomsten waar wij waren uitgenodigd om het verhaal over onze vader te vertellen. Oude mannen en vrouwen die met hun paspoort naar ons toe kwamen. Daarin stond dan het stempel met de handtekening van onze vader. Dat waren emotionele momenten.”

In het Philips Museum in Eindhoven is vanaf 18 september een tentoonstelling rond Jan Zwartendijk te zien. Op 4 oktober verschijnt er ook een boek van journalist Jan Brokken.

▲ Paspoort met bovenin een visum met handtekening van Jan Zwartendijk.

paspoorten dat de houders een vrije doortocht naar de Antillen mochten maken. „Hij zette er zijn handtekening en een grote stempel bij, zodat het er allemaal officieel uitzag”, vertelt zoon Rob. „Met de goedkeuring van mijn vader konden de Joden vervolgens naar het kantoor van Sugihara 300 meter verderop.”

Zwartendijk en Sugihara werken lange dagen, in een race tegen de klok. De verwachting is dat de Russen de ambassades snel zullen sluiten en vóór die tijd willen de twee zoveel mogelijk Joden helpen. „Hij werkte zo snel dat hij op een gegeven moment een telefoontje kreeg van Sugihara. Mijn vader werkte met een stempel, maar de Japanner schreef alles met een penseel in de paspoorten en